

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

VESZPRÉMI EGYETEM
GEORGIKON MEZŐGAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR
KESZTHELY
Agrárgazdaságtani és Társadalomtudományi Tanszék

**Készült a PATE „Állati eredetű termék előállítás, -fejlesztés és
fogyasztás ökonómiája” c. doktori program
és a VE Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskolája
keretében**

Témavezető:
DR. PALKOVICS MIKLÓS
a közgazdasági tudomány kandidátusa

EGYES SPECIÁLIS AGRÁRTERMÉKEK TERMELÉSÉNEK ÉS KÜLKERESKEDELMÉNEK FŐBB KÉRDÉSEI

Készítette:
HORVÁTH GÁBOR

KESZTHELY

2001

1. A kutatás előzményei, célkitűzései

Gazdaságtörténeti tapasztalatok alapján sokoldalúan bebizonyosodott, hogy a szűk belső piaccal rendelkező országoknak felemelkedésükhöz szüksége van a nemzetközi kapcsolatokra, a nemzetközi kereskedelemben és munkamegosztásban való részvételre. A nemzetgazdaság fejlődése csak korlátozottan lehetséges és esetleges az autark törekvések mellett. A nyitott gazdaság elvének alkalmazása ezért Magyarországnak is létszükséglete, s minden lehetőséget meg kell ragadni a külkapcsolatok bővítésére. A kapcsolatok elsődleges célja természetesen a külgazdasági teljesítmény, azaz az export növelése kell hogy legyen, mely a gazdasági növekedés egyik fő mozgatója.

Magyarországon – kedvező klimatikus és természeti adottságainak köszönhetően – a mezőgazdaság mindig is jelentős ágazat volt, s ez előreláthatólag viszonylagosságában így marad ez a jövőben is. Nem véletlen, hogy az Európai Unió azon tagországai, melyekben a mezőgazdaság hasonlóan fontos szerepet játszik esetenként fenntartással néznek Magyarország csatlakozása elé. Ez annak tudható be, hogy a legtöbb agrártermékből olyan túlermelés van, melynek kezelése az EU költségvetésének jelentős hányadát leköti, s az érintett országok nem szívesen mondanak le ezeknek a pénzeknek még egy kis részéről sem. Ezért Magyarországnak nagyobb hangsúlyt kell fektetnie a mezőgazdasági struktúra kialakításakor azokra az ágazatokra, melyek nagy múltra tekintenek vissza, magyar művelői nemzetközileg is elismert

szakértelemmel rendelkeznek és kitűnő minőségű termékeket állítanak elő. Az ilyen termékek többnyire különösebb gond nélkül értékesíthetők az Európai Unió piacain.

Jelenlegi agrárexportunk a támogatási versenynek leginkább kitett, jelentős kereskedelmi korlátokkal sújtott termékkörökben (pl. búza, sertéshús stb.) kínál nagyobb mennyiségeket. Ezek a termékek előreláthatólag a jövőben is fontos szerepet fognak játszani az agrárexportunkban, azonban mellettük érdemes megvizsgálni a komparatív előnyeinket kihasználó, jó piaci lehetőségekkel bíró speciális termékek termelési és piaci jellemzőit is. Ez azért is indokolt, mivel az ide tartozó termékek a kistermelés keretei között is gazdaságosan állíthatók elő, kereskedelmük korlátozásokkal nem vagy csak kevésbé sújtott, piacuk pedig sok esetben szinte korlátlan.

Az agrárexport diverzifikációjával tompíthatóak a volumenhordozó termékek világpiaci árának ingadozásából adódó kedvezőtlen gazdasági hatások, az exportbevétel pedig egyenletesebbé, kiszámíthatóbbá tehető a több lábon állásnak köszönhetően. Az exportra kerülő speciális termékek mennyiségének növekedésével párhuzamosan az azokat előállító termelők anyagi biztonsága, termelési kedve is növekedhet, ami kedvező hatással lehet a magyar mezőgazdaság fejlődésére.

A diverzifikációnak vannak azonban hátrányai is. Mivel változatos termékekről és kisebb volumenekről van szó, jelentősen megnövekszik az értékesítési folyamatba bevont szervezetek száma. A különböző

termékcsoportok eltérő jellegéből adódóan az exporthoz különféle állat- és növény-egészségügyi igazolások kellenek, másféle értékesítési csatornákra van szükség, és a forgalom nyilvántartása is bonyolultabbá válik a sokszínűség és a kisebb volumenek miatt. A nehezebb áttekinthetőség következtében a speciális termékek termelésének és exportjának állami szabályozásának és a támogatási rendszernek az átalakítására is szükség lehet. Ezek a tényezők mind jelentős költségnövekedést okoznak, ezért felmerülhet a kérdés, hogy az agrárexport diverzifikációjával elérhető exportbevétel-növekedés arányban van-e a vele járó költségnövekedéssel.

A kérdés eldöntéséhez meg kell vizsgálni, hogy mely termékek tartoznak a diverzifikációnál számításba vehető termékkörbe, ezek jelenleg milyen piaci pozíciókkal rendelkeznek, valamint milyen szerepet játszanak az agrárexportban. A vizsgálat célja az volt, hogy választ adhassunk ezekre a kérdésekre, ezáltal értékeljük a speciális termékeket előállító ágazatok jelenlegi, valamint jövőbeni gazdasági jelentőségét az átalakuló mezőgazdasági termelési struktúrában.

A kutatásaim során elsősorban az alábbi kérdésekre kerestem a választ:

- Milyen szerepet játszanak a speciális termékek a világ és Magyarország mezőgazdaságában?
- Milyen múltbeli tényezők alapozták meg az ágazatok jelenlegi helyzetét és milyen termelés-technológiai háttérrel rendelkeznek a vizsgált ágazatok?
- Milyen a vizsgált ágazatok jövedelmezősége, milyen tényezők befolyásolják azt a legnagyobb mértékben és melyek a főbb költségtényezők az egyes termékek esetében?
- Hova irányul a vizsgált termékek kivitele, milyen változások mentek végbe a relációs szerkezetben az elmúlt évtizedben?
- Milyen lehetőségeink vannak az ágazatok versenyképességének növelésére és milyen változások (támogatások, szabályozások) várhatók az EU csatlakozást követően a speciális termékek termelésére és kereskedelmére vonatkozóan?

2. A vizsgálatok adatbázisa és módszerei

2.1. Adatbázis

A speciális termékekre vonatkozó információkat az adott termékhez kapcsolódó érdekképviselői szervektől, terméktanácsoktól, egyéb szakmai szervezetektől, valamint hazai és nemzetközi irodalmi forrásokból gyűjtöttem. Munkámhoz felhasználtam a külföldi tanulmányútjaim során – Angliában és Írországból – szerzett személyes tapasztalataimat és az ott szerzett információkat is.

A vizsgált termékek külkereskedelmére és a magyar agrár- külkereskedelemre - – ami alatt a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek exportját és importját értem - vonatkozó adatok jelentős részét a Központi Statisztikai Hivatal (KSH), az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet (AKII), az Agrárrendtartási Hivatal (ARH) és a Kopint-Datorg adatbázisaiból vettem. További információkat gyűjtöttem a különböző nemzetközi szervezetek Internetes honlapjairól, illetve egyéb szakirodalmi forrásokból.

A számszerű adatgyűjtést a termelőkkel, terméktanácsi képviselőkkel készített mélyinterjúk és saját kérdőíves felmérés követte. Célom ezzel az irodalmi források alapján kialakított helyzetkép pontosítása, aktualizálása, illetve a termelők véleményének megismerése volt.

A kérdőíves felmérésben mind a négy ágazat 25-25, véletlenszerűen (egyesületek, termék tanácsok címlistája alapján) kiválasztott termelője

szerepelt. A kérdezés időpontja 2001. február-március volt. A kérdések a négy speciális termék piaci jellemzőire és termelési hátterére vonatkoztak. (Példaként a gombatermesztőknek készített kérdőív a dolgozat mellékletében teljes terjedelmében megtalálható.) Mindezek mellett jól értékelhető képet kaptam a termelők véleményéről az ágazatok problémáival kapcsolatban.

A kiküldött kérdőívekből a gombatermesztés és a haltenyésztés esetében 20-20db, míg a nyúltenyésztés és a méztermelés esetében 22-22db, azaz összesen 84db érkezett vissza. Ezek között voltak hiányosan kitöltöttek is, azonban a megválaszolt kérdéseknél természetesen figyelembe vettem a bennük közölt válaszokat is.

2.2. Vizsgálati módszerek

Dolgozatom témáját és jellegét tekintve munkám módszerét alapvetően a szakirodalom rendszerezett elemzése és a szóban közölt, illetve a kérdőíves felmérés során gyűjtött ismeretanyag feldolgozása és összevetése képezte. Az összegyűjtött adatokból a MS EXCEL 5.0 program segítségével adatbázist építettem fel. Mivel a dolgozatom témája nem igényel mélyreható statisztikai elemzéseket, munkám során a program által biztosított egyszerűbb matematikai és statisztikai módszereket (százalékszámítás, számtani átlag számítás) alkalmaztam.

Egyes esetekben előfordult, hogy a megkérdezettek kis része nem adott értékelhető választ a feltett kérdésre, ilyenkor a táblázat megfelelő

rovatában ez a tény került rögzítésre. Némelyik kérdésnél a megkérdezetteknek lehetőségük volt a megadott alternatívák közül többet is választani. Ekkor az adott válaszok összessége a válaszadók létszámához viszonyítva 100%-nál nagyobb összeget adott.

A kapott eredményeket a könnyebb értelmezhetőség érdekében táblázatokba foglaltam és - ahol ennek szükségét láttam – az EXCEL-ben készített grafikonokat és diagramokat használtam a szemléltetésre

Dolgozatom első része a kutatási célok, adatbázisok és a vizsgálati módszerek mellett az alternatív mezőgazdasági termékek termelésére és piacára vonatkozó általam megismert nemzetközi szakirodalmat tartalmazza.

Az ezt követő fejezet négy alternatív ágazat, a nyúl- és a haltenyésztés, a méztermelés és a gombatermesztés magyarországi termelési hátterét ismerteti.

Fontossága miatt külön fejezetben szerepeltetem a vizsgált termékek költség- és jövedelem-viszonyaira, valamint az azt befolyásoló jelentősebb tényezőkre vonatkozó kutatásaim eredményeit.

Disszertációm további részében bemutatom a világ- és Magyarország agrár-külkereskedelmében a 90-es években lezajlott változásokat, a magyar agrár-külkereskedelem főbb jellemzőit és az Európai Unió csatlakozás néhány lehetséges következményét.

Az általános külkereskedelmi helyzetkép ismertetése után a kutatás alapjául szolgáló termékek agrár-külkereskedelemben betöltött szerepének, főbb piacainak és a versenyképesség lehetséges fokozásának vizsgálata következik.

A kutatások eredményeiből levont következtetéseket és a feltárt problémák megoldására tett javaslataimat az utolsó fejezet tartalmazza.

3. A kutatás eredményei

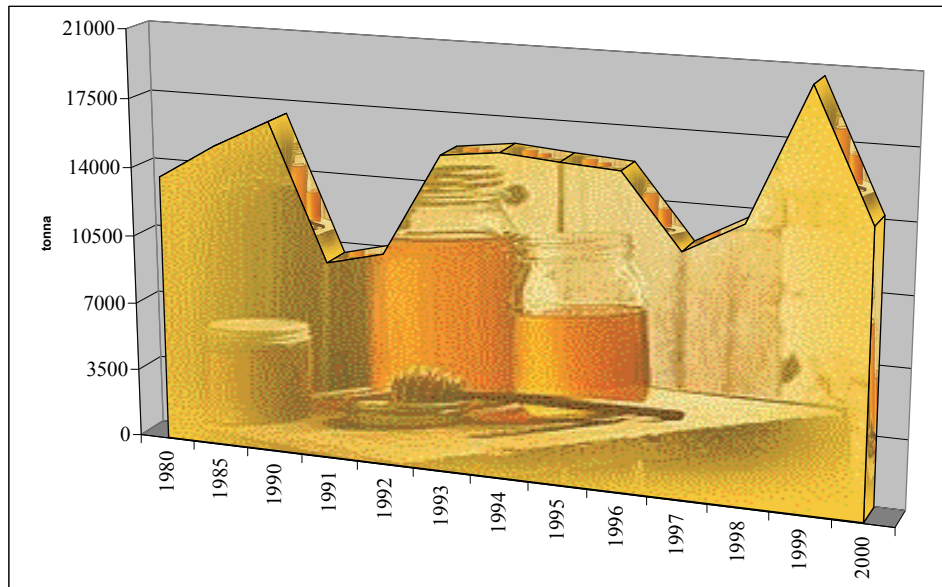
Az agrárkivitelünk jelentős részét - értékben mintegy egyharmadát - kitevő ún. nem kiemelt termékek köre rendkívül széles, több száz különféle terméket vagy termékcsoporthoz ölel fel. Ezen termékek közül a volumenhordozó aprócikkek egy része a kiemelt termékek mellékterméke. Ezeket a termékköröket a többi aprócikktól elkülönítetten kell kezelni, hiszen termelésük nagyságrendje alapvetően a főterméktől függ. Ha a főtermék piaca csökken, akkor az előállított melléktermék mennyisége is értelemszerűen alacsonyabb lesz, ami a kivitel, s ezáltal az exportból származó árbevétel csökkenéséhez vezet.

A másik csoportba a nem melléktermék jellegű aprócikkek (speciális agrártermékek) tartoznak. Az ide tartozó termékekből származó exportbevételek termékcsoporthoz általában nem érik el az 50 millió dollárt, azonban összességében igen jelentős, folyamatosan növekvő hányadát teszik ki az agrárexportnak.

A bemutatott példákkal érzékeltetni szeretném, hogy fontos erre a külpiaai értékítélet szempontjából is jelentős termékkörre megkülönböztetett hangsúlyt fektetni. Annál is inkább szükséges foglalkozni ezzel a kérdéssel, mert több szempontból is időszerűvé és elkerülhetlenné vált a termelési szerkezetünk piaci igényeket figyelembe vevő és azoknak megfelelő átalakítása. A dolgozatban kiemelt termékek vizsgálata felhívja a figyelmet arra, hogy szükség van más, ma még kis mennyiségben termelt, de nagy fejlődési lehetőségekkel és kiugró

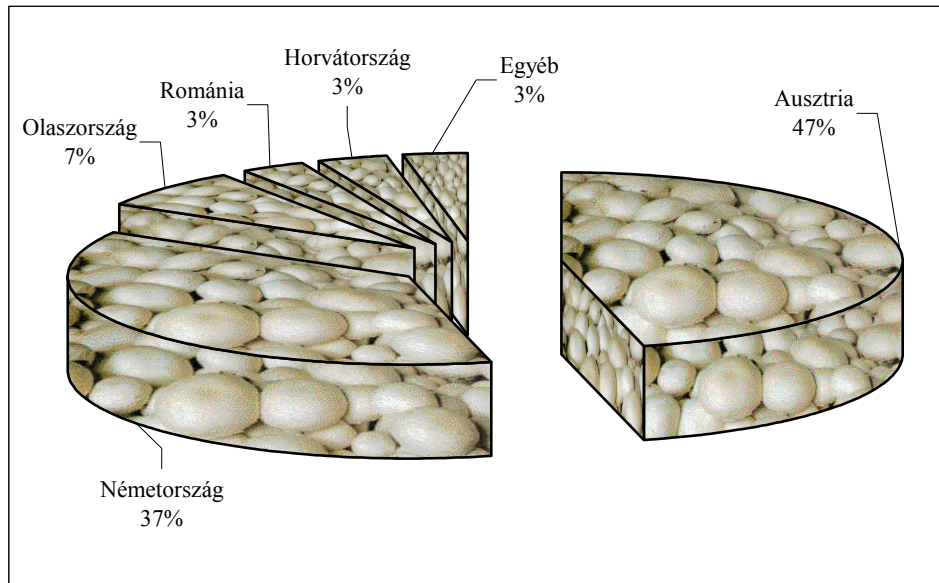
jövedelmezőséggel rendelkező termékek értékelésére is. Kiemelendő ugyanakkor, hogy főbb jellemzőik (piaci-, termelési-, technológiai elemek) alapján a vizsgálatra kiválasztott termékek modell értékűek lehetnek és jó kiindulópontként szolgálhatnak a hasonló termékek vizsgálatához. Mindezek mellett a termékkör egyes főbb elemeinek exportunkban betöltött szerepének elemzése is szükségessé teszi a kiemelést.

A vizsgált ágazatok (gombatermesztés, méhészet, hal- és nyúltenyésztés) jelentős hagyományokkal és nemzetközileg is elismert szakmai háttérrel (elsősorban a gombatermesztés és a haltenyésztés esetében) rendelkeznek Magyarországon, ezért a termelési struktúra átalakításánál fejlesztésüket mindenképpen szükséges az intézkedések körébe vonni. Fejlődési tendenciáját tekintve kiemelkedik a vizsgálatra kiválasztott ágazatok közül a gombatermesztés, mivel a megtermelt gomba mennyisége 1990-hez képest a hétszeresére (!) emelkedett. A másik három ágazat esetében a rendszerváltás termelés-visszaesést okozott. A nyúlhús-termelés 2000-ig folyamatosan csökkent, a haltenyésztés viszont 1996-ot, míg a méztermelés pedig 1997-et követően újra növekedett (1. ábra), és 2000-ben elérte a tíz évvel korábbi termelési szintet.

1. ábra **A magyar méztermelés változásai 1980-2000 között**

A fejlesztést az is indokolja, hogy igen nagymértékben exportorientált ágazatokról van szó. Kiemelkedő e tekintetben a nyúltenyésztés, mivel a piacra kerülő termékeinek 97%-a külföldön talál vevőre. A vizsgált termékek kivitele elsősorban az Európai Unió tagállamaiba irányul, melyek például a gombatermesztés esetében az exportált mennyiség több mint 90%-át vásárolják meg (2. ábra). Ennek oka – és a négy termékkör fejlesztése mellett szóló tény – többek között az is, hogy ezekből a termékekből az Európai Unió nem önellátó, így behozatalra szorul. Ebből kifolyólag termelésükre semmiféle korlátozás nem vonatkozik, ezért a csatlakozásunk után jelentős támogatásokat kaphatnak ezek az ágazatok a fejlesztéshez.

2. ábra A főbb piacok részesedése az 1999-ben exportált gombamennyiség alapján

Forrás: saját számítás

Gazdasági megfontolásból értékelve további jelentősége a négy ágazatnak az, hogy élőlomb-igényük viszonylag magas, így hozzájárulhatnak a vidéki lakosság foglalkoztatásának növeléséhez. Termelésükben a kistermelői kör fontos szerepet játszik, mivel a nyúltenyésztés és a méhészkedés elsősorban ilyen keretek között zajlik, de a haltenyésztők és a gombatermesztők között is jelentős számú kistermelő található.

Mindezek mellett a vizsgált speciális termékek termelése kiegészítő tevékenységként is folytatható, ezért a mezőgazdasági termelők más,

hagyományos termékekből származó jövedelmeit is jól kiegészíthetik. A kérdőíves felmérés alapján például a méhészek 67%-a, míg a gombatermesztők 30%-a végzi ilyen formában a termelést. Szintén mellettük szól az is, hogy mobilizálnak (hasznosítanak) olyan eszközöket (régii istállók, pincék, stb.), melyek egyébként kihasználatlanok maradnának.

Számontartható lehetőség a fejlesztésre a más ágazatokkal való integrálás. Erre a haltenyésztés ad leginkább lehetőséget, mely több állattenyésztési ágazattal is összevonható, s emellett a vidékfejlesztésbe, falusi turizmus bővítésébe is jól bekapcsolható. Nem elhanyagolható társadalmi szempontból az sem, hogy a halastó a kommunális szennyvizek tisztítására is alkalmazható. A méhészet esetében jövedelmező lehet az erdősítési programmal (akác-, hárs- illetve gesztenyeerdők telepítésével), a repce- és napraforgó-termesztéssel, illetve a különböző fűszer- (pl. koriander) és gyógynövények (pl. levendula) termesztéssel való összekapcsolódás. Az egyes ágazatok másokkal való integrálása azonban még további kutatást igényel, aminek során tisztázni kell a részletes feltételeket (ki koordinálja, milyen arányban részesüljenek a jövedelemből, stb.) és lehetőségeket.

Ahhoz azonban, hogy az ágazatok fennmaradjanak, illetve tovább fejlődjenek számos problémára kell megoldást találni. Az egyik ilyen gond – a mezőgazdaság egészéhez hasonlóan – a tőkehiány, ami a szükséges beruházások elmaradásához vezet és lehetetlenné teszi a fejlesztéseket. A rendszerváltást követő termelés-visszaesésben is jelentős

szerepet játszott az új tulajdonosok tőkeszegénysége. Mind a négy vizsgált ágazatban szükség lenne a technológiaváltásra (legalábbis a vállalkozói méretek esetén), amihez a termelők nem rendelkeznek elegendő forrással. Véleményem szerint jó megoldás lenne a speciális (meghatározott célú) támogatások bővítése, illetve a jelenleginél kedvezőbb feltételű hitelrendszer kialakítása. Ez felgyorsíthatná a termelők körében elindult differenciálódási folyamat, aminek során várhatóan elkülönül a piacorientált termelői réteg és a közvetlen igényeket kielégítő (a felesleget pedig felvásárlókon keresztül értékesítő), illetve hobbi termelők köre.

A fejlődés további fontos meghatározója a termelők szakmai ismerete. A kérdőíves felmérés alapján megállapítható, hogy többségük megfelelő szakmai tapasztalatokkal rendelkezik, azonban a korszerű marketing- és piaci ismeretek terén hiányosságok tapasztalhatók. Az ismeretek bővítése érdekében célszerűnek tartom egy olyan szaktanácsadói rendszer kiépítését, mely – a szakmai ismereteken túl – ezekre a kérdésekre is nagyobb hangsúlyt fektet. Hasonló célt szolgálna és a fejlődés elengedhetetlen feltétele - az agrárinformatikai fejlesztés és ezzel összefüggésben a termelők számítástechnikai ismereteinek bővítése. A termelők hálózatba kapcsolása jelentősen meggyorsíthatná az információ áramlását mindkét irányban, amiből a termelői réteg (piaci információk, támogatási lehetőségek, stb.) és az irányító szervek (termelési adatok, aktuális költség-jövedelem viszonyok) egyaránt profitálhatnának. A termelők számára történő információátadásra jó lehetőséget biztosít a számítógépes kapcsolat, a világháló (Internet).

Ennek kihasználására példaként szolgálhat a Haltermelők Országos Szövetségének (HALTERMOSZ) honlapja, ahonnan a szükséges és aktuális információk megszerezhetők.

Szintén jelentősen befolyásolhatja az ágazatok sikerességét a megfelelő minőségű tenyész-alapanyagok megléte. Ezen a téren a minősített tenyészállatok beszerzésére vonatkozó támogatások a nyúltenyésztésben és a méhésztetésben jelentős javulást hoztak, azonban sokan – elsősorban a kistermelők – még mindig bizonytalan eredetű tenyészállatokat használnak. Hasonló támogatás bevezetését tartom célszerűnek a haltenyésztésben, ahol – a rendelkezésre álló információk szerint – már megkezdődött a halfajták minősítése. A gombatermesztés esetében a III. fázisú komposzt nemrég került bevezetésre, és ezért még sok minőségi és alkalmazási probléma merült fel ezzel kapcsolatban. A komposztgyártók ígéretei alapján azonban várhatóan ezek a gondok megoldódnak, és így megnyílik az út a csiperketermesztés további fejlődése előtt. A laskatermesztés esetében is vannak hasonló nehézségek, aminek fő oka a törzstenyésztetek előregedése. A jövőbeni fejlődés megalapozásához mindenképpen szükség van további kutatásokra, amihez központi (K+F) pénzek átcsoportosítását tartom szükségesnek erre a területre.

Egy adott termék termelésének (és exportjának) bővülésére csak akkor lehet számítani, ha az előállítás a termelők számára jövedelmező. Ezért a speciális termékek jövőbeni szerepének vizsgálatakor figyelembe vettem a költség- és jövedelemviszonyokat, külön kiemelve az egyes

ágazatoknál a legfontosabb költségtényezőket. A gombatermesztés és a nyúltenyésztés esetében a kiszámolt jövedelmek bruttó jövedelmek, azaz tartalmazzák a vállalkozó (termelő) saját munkabérét, melyeket ezekben az esetekben a költségek között nem szerepeltettem.

Jóllehet, a méztermelés esetében – a kistermelői jellegéből adódóan – tipikusan a bruttó jövedelem érdekelttség jelenik meg (azaz nem választják szét a munkabért és a jövedelmet) a szakirodalmi ajánlások alapján célszerűnek tartottam szétválasztani ezt a két kategóriát. A méztermelésre vonatkozó adatokban a saját munkabér és költségei ezért szerepelnek a termelési költségek között, a haltenyésztés esetében pedig azért, mert az adatok elsősorban nagyobb halgazdaságokra vonatkoznak, melyek többnyire valamilyen társasági formában működnek.

A méhészet és a gombatermesztés jövedelmezőségi táblázatokhoz (1. táblázat) az EXCEL-ben készítettem egy olyan „programot”, mely az input adatok (költségek) megváltoztatásakor automatikusan az aktuális jövedelmeket adja meg. Így ez a későbbiekben is alkalmazható lesz majd a költség- és jövedelemviszonyok kiszámítására és bemutatására.

1. táblázat **A gombatermesztés termelési költség-arányos jövedelmezősége 1999-ben Magyarországon (100 kg komposztra vonatkoztatva)**

	Megtermelt gomba (kg)							
Ft/kg	18	22	24	26	28	30	32	34
180	-24%	-10%	-3%	3%	9%	15%	21%	27%
200	-16%	0%	7%	14%	21%	28%	35%	41%
220	-7%	10%	18%	26%	34%	41%	48%	55%
240	1%	20%	29%	37%	46%	54%	62%	69%
260	10%	30%	40%	49%	58%	67%	75%	83%
280	18%	40%	50%	60%	70%	79%	89%	97%
300	27%	50%	61%	72%	82%	92%	102%	111%

Forrás: saját számítások a kérdőíves felmérés adatai alapján

Az értékesítés alapvetően befolyásolja az ágazatok jövedelmezőségét, ezért a termelők alapvető érdeke a kiszolgáltatottság és a bizonytalanság csökkentése. Ehhez nagy segítséget nyújtana a termelők összefogása, integrációs szervezetek létrehozása. Egy ilyen szerveződés a tagjainak igen sok előnyt jelenthet. Többek között magasabb felvásárlási (értékesítési) árakat, illetve alacsonyabb beszerzési (pl. takarmány) árakat tudna elérni, mint az egyéni termelők, ezzel is növelve a jövedelmezőséget. A biztosabb értékesítés révén pedig a jövedelembiztonságot is fokozná. Emellett a termelés és a szükséges teendők (pl. vakcinázás) megszervezésével, valamint a pályázatok elkészítésével is segíthetné a termelőket. Fontos érv a TЭСZ-ek létrehozása mellett a gombatermesztés esetében, hogy az Európai Unió

csatlakozást követően a támogatások ebben az ágazatban majd csak ilyen szervezeteken keresztül igényelhetők.

Hasonlóképpen az értékesítés biztonságát, jövedelmezőségét fokozhatná a feldolgozottsági fok növelése, a fogyasztói kiszerelésben (konyhakész, félkész termékek, kisadagos csomagolás) történő eladás. Az erre való törekvések igen jól érzékelhetők a nyúlhús-export esetében, ahol kizárólag vágott nyulat exportálunk, és ezen belül is folyamatosan növekszik a darabolt termékek részaránya (2. táblázat).

2. táblázat A nyúlhús-export termékszerkezetének változása

Év	egész nyúl	darabolt nyúl
1986	98,00	2,00
1988	97,00	3,00
1990	93,00	7,00
1992	84,00	16,00
1994	76,97	23,03
1996	73,36	26,64
1997	71,89	28,11
1998	67,93	32,07
1999	58,37	41,63
2000	44,93	55,07

Forrás: BLEYER (2001)

Különösen fontos lenne a fogyasztói kiszerelés méz esetében, ahol az exportra kerülő méz közel 90%-ban hordós (lédig) formában jut el a külfiacra. Ez azért is problémát jelent, mert az üvegezés után a magyar

méz már többnyire eredet-megjelölés nélkül kerül ki a polcokra, így nem biztosítható a jó imázs kialakítása. A többi vizsgált terméknel is szükség van a márkázásra, aminek révén a magyar speciális termékek – melyeknek jó hírnevük van külföldön – megkülönböztethetők lennének a versenytársak termékeitől. Ehhez azonban állandó (jó) minőség és egységes piaci megjelenés szükséges.

A speciális ágazatok sikerességéhez jelentős mértékben hozzájárulhat a hazai fogyasztás növelése. Mind a négy vizsgált termék esetében a magyar fogyasztás elmarad az európai átlagtól. Amennyiben sikerülne a jelenlegi fogyasztást az európai szintre emelni, az nagymérvű piacnövekedést jelentene a speciális termékek számára, ami jelentősen tompíthatná az export és a termelés ingadozásából adódó bevétel változásokat. A fogyasztás növelésére olyan ágazati marketingprogramok kidolgozására lenne szükség, mint amilyen a haltenyésztés esetében indult (3. ábra). Ehhez az Agrármarketing Centrum (AMC) és a Terméktanácsok aktív együttműködésére van szükség.

3. ábra A halászati ágazat marketingkampányának logója

Össességében elmondható, hogy a vizsgált ágazatok a magyar mezőgazdaság perspektivikus ágazatai, melyek – ha a javasolt fejlesztéseket sikerül végrehajtani – az EU csatlakozást követően is jelentős bevételekhez juttathatják az országot és magas jövedelmekhez a termelőket.

4. Új kutatási eredmények, javaslatok

1. Az agrár-külkereskedelem kedvezőtlen alakulásában az exportáruhiány is jelentős szerepet játszik. Az agrár-külkereskedelmi mérleg további romlásának megállításában, illetve az export növelésében a speciális termékek fontos szerepet játszhatnak, mivel nem konjunkturális termékek, jól illeszkednek a jelen és a jövő fogyasztási szokásaihoz és kereskedelmük is csak kevésbé korlátozott. Kutatásom során ezért elvégeztem és disszertációmban bemutatom négy speciális termék (gomba, hal, méz és nyúl) termékpályájának összehasonlító vizsgálatát, a termelés problémáinak feltárását és elemzését az agrárexport lehetséges diverzifikációjának szempontjából.
2. Részletesen feltártam a vizsgált ágazatok költség- és jövedelemviszonyait befolyásoló tényezőket. A gomba esetében megállapítottam, hogy 1999-ben az átlagosnak tekinthető 24 kg-os (100 kg komposztra vonatkoztatva) termelési szinten és 240 Ft-os piaci áron 29%-os termelési költség-arányos (melyek költségek között a termelő saját munkabére nem szerepelt) jövedelem volt elérhető el. A méztermelésnél viszont az volt megállapítható, hogy az országos termésátlag (30-40 kg/család) mellett az 1999-es piaci árakon (akácméz: 400 Ft/kg, vegyesméz: 200 Ft/kg) a méhészet bármekkora állománynagyság esetében veszteséges volt. A jövőbeni elemzések megkönnyítésére elkészítettem egy egyszerű számítógépes programot, mellyel nyomon követhető (illetve prognosztizálható) a piaci árak és

az inputárak (termelési költségek) változásának jövedelmezőségre gyakorolt hatása.

3. Megállapítottam, hogy a termelők megfelelő szakmai tapasztalatokkal rendelkeznek, azonban a marketing ismeretek terén hiányosságok tapasztalhatók. Szintén jellemző a piaci információk hiánya. Ez az informatikai rendszer fejlesztését teszi szükségessé, ami jelentősen meggyorsíthatja az információ áramlását mindkét irányban, így eszközként használható a termékpálya zavartalan működéséhez, a problémák gyors megoldásához.
4. A speciális termékeket termelők esélyegyenlősége nem tud érvényesülni az agrobusiness (termelők, felvásárlók, feldolgozók, kereskedők, stb.) érdekkörében. Ebből következik, hogy szükség van a szakmai érdekképviselési, érdekérvényesítő szervezetek munkájának differenciálására. Erre a TÉSZ-ek kínálnak megoldást, melyek létesítését az Európai Unió is preferálja.
5. A magyar mezőgazdaságban kritikus a helyzet a munkaerőpiacon. A vizsgált ágazatok flexibilisek, így kiegyenlítő szerepet játszanak és játszhatnak a felesleges munkaerő foglalkoztatása révén. Külön előnyük, hogy az ország egész területén munkalehetőséget biztosítanak. Mindezek mellett kiegészítő tevékenységként jelentősen növelhetik a mezőgazdaságban dolgozók jövedelmét.

A disszertáció keretében négy speciális termék elemzését végeztem el, azonban még számos olyan hasonló termék (termékkör) szerepel a magyar agrárkivitelben, melyek figyelmet érdemelnek. Így például célszerűnek tartom a szarvastenyésztés és a gyógynövény-termesztés hazai lehetőségeinek és piacainak vizsgálatát is. Mindezek mellett elkerülhetetlennek tartom a kutatott ágazatokban lezajló változások folyamatos követését, az így összegyűjtött ismeretanyag és információk publikálását az ebben érdekelt vállalkozások, szervezetek, egyéni termelők által történő folyamatos felhasználhatósága érdekében.

A kutatásom közvetlen célja az volt, hogy az eredményeim hasznosítható ismeretanyagot jelentsenek, irányvonalakat nyújtsanak az agrárszféra strukturális átalakításában. Az új ismeretek felhasználói lehetnek: a felsőoktatás (elsősorban az agrárfelsőoktatás, ahol például jól beépíthetők az Agrárgazdaságtan illetve a Kereskedelemtan c. diszciplínák tananyagába), a mezőgazdasági termelés finanszírozásában érdekelt pénzügyi intézményrendszer, a szakmai érdekképviselések (terméktanácsok), és a köztestületek (pl. Agrárkamara), igazgatási szervezetek.

A disszertációban leírt új tudományos ismeretek további felhasználói lehetnek a hasonló (vagy akár a más) tudományterületen dolgozó kutatók is.

5. Az értekezés témaköréből írt tudományos közlemények

Külföldi szaklapban angol nyelven megjelent tudományos cikkek

Horváth, G. (2001): A possible way of export diversification. Journal of Central European Agriculture. (közlésre elfogadva)

Hazai szaklapban angol nyelven megjelent tudományos cikkek

Horváth, G. (2001): The possibilities of mushroom production in the changing Hungarian agriculture. Georgikon for Agriculture. (közlésre elfogadva).

Hazai szaklapban magyar nyelven megjelent tudományos cikkek

Horváth, G. (2001): A gombatermesztés szerepe az átalakuló magyar mezőgazdaságban. Agrártudományi Közlemények, Debreceni Egyetem (kézirat leadva)

Teljes terjedelemben magyar nyelven megjelent hazai konferencia közlemények

Horváth, G. (1997): Az exportorientált struktúraváltás egy lehetséges módja. Vállalati környezet és az alkalmazkodás az élelmiszertermelésben c. konferencia kiadványa, Gödöllő, 1997. október 9-10., I. kötet, 65-68.

Horváth, G. (1997): Speciális agrártermékek piaci lehetőségei az ír példa alapján. Pannon Agrártudományi Egyetem Georgikon Mezőgazdaságtudományi Kar III. Ifjúsági Tudományos Fóruma, Keszthely, 1997. március 19. 303-309.

Horváth, G. (1998): Diverzifikáció az agrárexportban. A versenyképes magyar agrárgazdaság az évezred küszöbén, XL. Georgikon Napok, Keszthely. 1998. szeptember 24-25., 263-267.

Horváth, G. (2001): A speciális agrártermékek lehetőségei az átalakuló mezőgazdaságban. Vidékfejlesztés, Környezetgazdálkodás, Mezőgazdaság. XLIII. Georgikon Napok, Keszthely. 1998. szeptember 24-25., (közlésre elfogadva)

Horváth, G. - Hegedűs, A. (2001): A gombatermesztés lehetőségei a Kis-Balaton régióban. Vidékfejlesztés, Környezetgazdálkodás, Mezőgazdaság. XLIII. Georgikon Napok, Keszthely. 1998. szeptember 24-25., (közlésre elfogadva)